

Magdalena Osowicka-Kondratowicz
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn
e-mail: m.osowickakondratowicz@gmail.com

„Bajki samograjki”, czyli o słuchowiskach i książkach do słuchania w rozwoju mowy dziecka

“Bajki samograjki” – about radio plays and audiobooks in speech development in a child

The article describes selected possibilities of using radio plays and audio books in the course of speech therapy and it shows what competencies and skills are shaped during the reception of audio works.

Słowa kluczowe: audiobook, słuchowisko, logopedia, rozwój mowy dziecka

Key words: audiobook, radio drama/play, speech therapy, speech development in children

1. Wstęp

Niniejszy tekst poświęcony jest słuchowiskom i książkom do słuchania. Jego celem jest ukazanie tych kompetencji i sprawności, które są kształtowane podczas odbioru artystycznych utworów audialnych i jednocześnie są istotne z punktu widzenia rozwoju mowy dziecka. Argumentuje się tutaj na rzecz tezy, że odpowiedni dobór słuchowisk i książek do słuchania oraz metod i form pracy z nimi, ze względu na *differentia specifica* dzieł audio, może stanowić dobre uzupełnienie działań logopedycznych podejmowanych w ramach szeroko rozumianej profilaktyki logopedycznej, jak również w diagnozie i terapii opóźnionego/zaburzonego rozwoju mowy. W tekście skupiono się na analizie cech charakterystycznych słuchowisk i książek do słuchania jako form audialnych ocenianych z perspektywy rozwoju mowy dziecka. Pominięto natomiast opis możliwych logopedycznych zastosowań pojedynczych utworów omawianego typu. Po pierwsze, nie pozwalają na to ograniczone ramy pracy. Po drugie, nie ma utworu audialnego dobrego dla każdego dziecka i w każdym wypadku. Spośród szerokiej gamy dzieł audio

samodzielnie można dobrać te z nich, które ze względu na swą wartość artystyczną, formę językową i akustyczną oraz w uzgodnieniu z możliwościami, zainteresowaniami i potrzebami konkretnego dziecka będą najlepsze w danym przypadku.

2. Słuchowiska i audiobooki

Książka towarzyszy człowiekowi od najmłodszych lat, a jej terapeutyczną rolę dostrzeżono już dawno. Wiek XXI stwarza nieograniczone możliwości korzystania z różnorodnej literatury, m.in. w formie słuchowisk i książek do słuchania. Audiobook (książka do słuchania, książka dźwiękowa, książka dla ucha, książka mówiona, książka audio) w swej klasycznej postaci to nagraniem dźwiękowe zawierające odczytany przez lektora (aktora, zawodowego lektora, autora, syntezator mowy) tekst publikacji książkowej, np. bajki, powieści, wierszy, poradnika. Jest to tekst czytany przez jednego lektora¹, choć część książek do słuchania zawiera jakąś formę oprawy muzycznej czy innych efektów dźwiękowych, np. zaznaczających początek nowego rozdziału lub stanowiących podkład muzyczny pod czytane przez aktora fragmenty tekstu². Niektóre współczesne książki do słuchania pod kątem realizacyjnym bardziej przypominają słuchowiska, ponieważ nie polegają na monofonicznym odczytaniu tekstu przez jednego lektora, a do ich produkcji zaprasza się profesjonalnych realizatorów dźwięku, uznanych muzyków oraz najlepszych aktorów (por. np. wielogłosowe produkcje binauralne z efektami akustycznymi – tzw. audiobooki 3D)³. Tym, co łączy wszystkie audiobooki, jest fakt, że stanowią one audialne sobowtóry książek, których treść przekładają w stosunku 1:1⁴.

Termin „słuchowisko” ma obecnie w miarę jednoznaczną definicję, ale do niedawna nie było między badaczami pełnej zgody co do tego, jaki tekst

¹ Por. np. R. Gosciny (2012): *Nowe przygody Mikołajka w interpretacji Jerzego i Macieja Stuhrow*. Społeczny Instytut Wydawniczy Znak Sp. z o.o. Kraków.

² Zob. np. A. Lindgren (2009): *Pippi Pończoszanka. Czyta Edyta Jungowska*. Wydawnictwo Jung-off-ska. Warszawa 2010; H. Ch. Andersen: *Baśnie. Czyta Michał Żebrowski*. Universal Music Polska. Warszawa.

³ Oryginalnemu pomysłowi realizacyjnemu towarzyszy tu wtórny proces adaptacyjny, por. np. Łastowiecki 2014; Burczyn 2014.

⁴ W Polsce książka mówiona ma całkiem długą tradycję, sięgającą połowy lat trzydziestych XX w., kiedy to firma płytowa „Orpheon” nagrała bajki Adama Mickiewicza czytane przez aktora i malarza Mariusza Maszyńskiego. Na temat definicji, historii, kategorii publikacji audio, wydawców, dystrybutorów oraz znaczenia książek mówionych w upowszechnianiu czytelnictwa por. np. Ladorucki, 2013 a, 2013 b, 2016.

należy uznać za słuchowisko⁵. Ogólnie rzecz ujmując, słuchowisko to autonomiczna forma gatunkowa, która może przybierać kształt słuchowiska oryginalnego (tj. tekstu specjalnie napisanego dla radia lub na inny nośnik audio)⁶, jak również autorskiej adaptacji słuchowiskowej utworów literackich, operującej specyficznymi radiowymi środkami wyrazu, z których główne to dialog i metafora dźwiękowa⁷. W słuchowiskach obecne jest słowo i równie istotna co słowo warstwa akustyczna⁸. W Polsce słuchowiska od lat są produkowane i emitowane głównie przez Polskie Radio (obecnie również np. przez serwis Audioteka.pl)⁹. Bywają nagrywane przez komercyjne rozgłośnie radiowe, przez firmy fonograficzne lub podobne zakłady na płytach i taśmach niezależnie od radia i do innych celów (słuchowiska dla dzieci, dla niewidomych, edukacyjne, studenckie, w szkołach filmowych i medialnych itp.). W konsekwencji zarówno książki mówione, jak i słuchowiska wydawane są na takich samych nośnikach, w tym w związku z modą retro również na płytach winylowych i kasetach. Można je wypożyczyć w większości bibliotek, można też je zakupić w postaci samodzielnej płyty lub jako dodatek do tradycyjnych książek, gazet, dostępne są nawet w formie gratisów dołączanych do określonych produktów. Obecnie można także pozyskać je z internetu, gdzie tworzone są w tym celu specjalne portale i aplikacje (por. np. audioteka.pl; storytel.pl; bajkowisko.pl). Dostęp do słuchowisk i audiobooków jest więc łatwy, powszechny i może nie wymagać żadnych nakładów finansowych. Zakres tematyczny i gatunkowy artystycznych utworów audialnych jest bardzo rozległy, a statystyki roczne pokazują bardzo dużą dynamikę przyrostu oferty omawianego typu (Ladorucki 2016)¹⁰.

⁵ Szczegółowo na temat słuchowiska zob. np. Kaziów 1973; Bardijewska 2001; Pleszkun-Olejniczakowa, Bachura 2010. Na temat różnic między słuchowiskiem a audiobookiem zob. np. Albińska 2013.

⁶ Por. np. słuchowisko dla dzieci *Tam, gdzie mieszka cisza*. Scenariusz Aleksandra Chmielewska. Reżyseria Anna Wieczur-Bluszcz. Radio Gdańsk, premiera: 6 grudnia 2015. Wydane na płycie winylowej oraz płycie CD. Teatr Miniatura 2016.

⁷ Zob. np. J. M. Barrie (2012): *Piotruś Pan. Słuchowisko z piosenkami*. Adaptacja i reżyseria Łukasz Lewandowski. Siedmioróg. Wrocław.

⁸ Rozpoczęta jeszcze w dwudziestoleciu międzywojennym dyskusja nad przewagą tworzywa słownego bądź fonicznego w słuchowiskach radiowych trwa do dziś. Na ten temat zob. np. Bachura 2009; Lastowiecki 2016; Pleszkun-Olejniczakowa 2001.

⁹ Już w latach dwudziestych XX w. przygotowywano słuchowiska dla dzieci. Pierwsze pt. *Pan kotek był chory* zostało nadane w lutym 1926 r. przez Polskie Towarzystwo Radjotechniczne (Kwiatkowski 1972: 132).

¹⁰ Na przykład w Audiotece (serwisie z audiobookami i słuchowiskami online) oferuje się obecnie już ponad 6 tys. tytułów różnych kategorii.

3. Słuchowiska i audiobooki w rozwoju mowy dziecka

Słuchowiska i audiobooki bywają tworzone specjalnie na potrzeby dydaktyczne w celu kształtowania odpowiednich umiejętności i przekazywania określonej wiedzy¹¹. Przydatność tak przygotowanych książek mówionych została zauważona również w logopedii – por. tzw. audiobook logopedyczny z wierszami Małgorzaty Strzałkowskiej czytany przez Annę Seniuk, Jerzego Stuhra i Piotra Fronczewskiego w wyborze i opracowaniu dokonanym pod potrzeby treningu mowy¹², a także słuchowiska logopedyczne do ćwiczeń słuchowych dla dzieci tworzone w ramach zajęć przez studentów logopedii (Osowicka-Kondratowicz 2018).

W tym kontekście należy podkreślić, iż wartość logopedyczną mają nie tylko skrojone celowo pod potrzeby treningu słuchu i mowy audiobooki czy słuchowiska logopedyczne, ale również „zwykłe” słuchowiska i książki do słuchania¹³. Właściwie każdy audiobook i każde słuchowisko może mieć walory przydatne z punktu widzenia logopedii, stając się, ze względu na dobór, formy i metody pracy, słuchowiskiem i audiobookiem logopedycznym. Jeśli chodzi o rozwój mowy, rynek wydawniczy oferuje wiele pozycji dla dzieci w formie słuchowisk i książek do słuchania, w tym klasykę literatury dziecięcej oraz audialne wersje wierszy pajdialnych, które wpisują się w dyskurs logopedyczny (na temat wierszy pajdialnych i ich miejsca w procedurach postępowania logopedycznego zob. Ostasz, Michalik 2016)¹⁴. Warto czerpać

¹¹ Egzemplifikacją może tu być audiobook autorstwa Anety Szymkiewicz, przygotowany jako pomoc dydaktyczna do nauki języka polskiego jako obcego, zatytułowany *Legends polskie* (audiobook CD, wyd. Eventus 2010). Ciekawym przykładem zastosowania książki mówionej jako jednej z form edukacji przyrodniczej osób niewidomych i niedowidzących jest audiobook przygotowany w ramach projektu Ptasia Radio. Stworzony przez samych niewidomych atlas ptaków dla niewidomych został wydany w wersji książkowej napisanej w alfabecie Braille'a oraz elektronicznej w postaci audiobooka, w sposób dostosowany do możliwości i potrzeb tej grupy odbiorców, tak by zapoznać ich z pospolitymi gatunkami ptaków występującymi w Polsce (zob. Słaby i in. 2010).

¹² *Gimnastyka dla języka*. Wiersze M. Strzałkowskiej. Audiobook logopedyczny. Media Rodzina.

¹³ Na temat edukacyjnych walorów słuchowisk i audiobooków zob. np. Albińska 2012; Bachura 2008. O słuchowisku radiowym jako materiale nauczania na lekcjach języka polskiego jako obcego por. Trębska-Kerntopf 2008. O pracy ze studentami nad wymową rosyjską w oparciu o poemat Aleksandra Puszkina *Eugeniusz Oniegin* z wykorzystaniem książki do słuchania jako jednym z jej istotnych elementów zob. Zaorska 2015.

¹⁴ Jako egzemplifikację można wskazać np. J. Brzechwa (2005): *Wesołe wierszyki*, w interpretacji Ireny Kwiatkowskiej i in. Wydawnictwo Siedmiogród. Wrocław; Tuwim (2004): *Wiersze dla dzieci wraz z płytą CD*, z wierszami J. Tuwima, czytany przez Piotra Fronczewskiego. Wydawnictwo Siedmiogród. Wrocław; H. Ch. Andersen (2005): *Baśnie*. Czyta Jerzy Stuhr. Media Rodzina. Poznań; A. Lindgren (2010): *Dzieci z Bullerbyn*. Czyta Edyta Jungowska. Wydawnictwo Jung-off-ska. Warszawa; *Najpiękniejsze bajki dla dzieci*. (2008).

z tego bogatego dziedzictwa, wykorzystując całą tę spuściznę, utrwaloną przez znakomite głosy na nośnikach audio, m.in. na potrzeby logopedyczne, do wspierania prawidłowego oraz diagnozy i terapii opóźnionego/zaburzonego rozwoju mowy. Podobnie jak tradycyjna lektura, słuchanie słuchowisk i audiobooków wzbogaca słownictwo, kształtuje język, zainteresowania, zmusza do myślenia, pobudza wyobraźnię, powoduje przeżywanie słuchanych treści, rozwija kompetencję kulturową dzięki zwiększaniu wiedzy o świecie. Wszystko to jest istotne również w procesie rozwoju językowego. W wypadku słuchowisk i audiobooków odbiorca otrzymuje dodatkowo jeszcze przeżycie zupełnie innego rodzaju, niż daje mu zwykła lektura. Tekst „uwolniony od działania całego środowiska wizualnego, staje przed słuchaczem jako samodzielny kompleks dźwięku, barwy i treści” (Huszczyński 1937, cyt. za: Pleszkun-Olejniczakowa 2001: 55). Z perspektywy rozwoju mowy dziecka szczególnie istotne jest to, że zarówno książki mówione, jak i słuchowiska jako swoisty rodzaj sztuki w sposób szczególnie oddziałują na zmysł słuchu. Ich tworzywem jest bowiem wyłącznie głos ludzki, a w wypadku słuchowisk (oraz tzw. audiobooków 3D) również muzyka i różne efekty akustyczne. Głosy, wyciszenie, cisza, muzyka, piosenka, przeróżne odgłosy i dźwięki, w tym imitujące tzw. prawdziwe życie, efekty akustyczne, gesty foniczne¹⁵ – to najbardziej charakterystyczne cechy słuchowiska (Bardijewska 2001; Bachura 2010; Pleszkun-Olejniczakowa 2001). Dzięki nim słuchowisko, pomimo swej awizualności, odznacza się wysokim stopniem sugestywności i w niezwykły sposób pobudza wyobraźnię¹⁶. Brak obrazu stanowi definicyjną cechę i słuchowisk i audiobooków. Pozwala to odbiorcy z jednej strony skupić się wyłącznie na sferze audialnej, na brzmieniu słów, melodii mowy, na odgłosach i efektach akustycznych oraz gestach fonicznych charakterystycznych dla tej formy artystycznego przekazu, z drugiej strony sprawdza umiejętność słuchania i ją kształtuje. W konsekwencji słuchowiska odwołujące się do szerokiej gamy dźwięków, szmerów, odgłosów mogą być wykorzystane jako element treningu słuchowego, świadomego i aktywnego

Czyta Marian Opania. GM Records. Warszawa; J. Brzechwa (2005): *Bajki samograjki*. Cztery słuchowiska z piosenkami w wykonaniu Ireny Kwiatkowskiej i in. Wydawnictwo Siedmiogród. Wrocław. Por. też wyżej cytowane słuchowiska i audiobooki.

¹⁵ Dźwięki paralingwistyczne, czyli inaczej gesty foniczne: westchnienia, pomruki, śmiech, mają, zwłaszcza w słuchowiskach, znaczenie semantyczne i umożliwiają odczytanie utworu audialnego (Bachura 2010).

¹⁶ Uważa się, że odbiór wyłącznie dźwiękowy zwiększa w sposób szczególnie siłę przeżyć i ich niuansowość. Dzięki niemu może powstać nie tylko wtórna wizualizacja, ale również odczuwanie i odbiór synestetyczny (por. Bardijewska 2001: 38).

odbierania wrażeń płynących ze zmysłu słuchu¹⁷. W konsekwencji też już zdolność skupiania się dzieci na słuchaniu słuchowisk i książek mówionych ma walor diagnostyczny. Jest bowiem powiązana z odbiorcą i jego możliwościami interpretacyjnymi, umiejętnością słuchania¹⁸. Kontakt z utworami audialnymi uczy efektywnego wykorzystania zmysłu słuchu. Kształtując zdolność celowego koncentrowania się na warstwie werbalnej i akustycznej oraz interpretowania tego, co się słyszy, jednocześnie wykształca umiejętność słuchania. Otwiera to drogę do sprawnego porozumiewania się. Każdy, kto chce być partnerem w rozmowie, musi najpierw nauczyć się słuchać. Jest to niezbędna część składowa procesu komunikacji, interakcji językowej. Jednocześnie jest to podstawa dobrej współpracy z ludźmi w każdej dziedzinie życia. Warto więc wychowywać dzieci do słuchania podobnie jak wychowuje się je do czytania. W procesie kształtowania umiejętności słuchania z całą pewnością pomocne będą słuchowiska i audiobooki dla dzieci.

Z punktu widzenia rozwoju mowy dziecka na uwagę zasługuje również wielka siła ekspresyjna głosu, który obok słowa rzeźbi postacie i świat przedstawiony w książkach mówionych i słuchowiskach. Książki mówione, w swej klasycznej postaci, koncentrują się na słowie niesionym głosem jednego lektora. Dzięki kunsztowi aktorskiemu odnosi się przy tym wrażenie, że lektor nie czyta, a mówi, opowiada. Komunikat językowy ma swój własny akustyczny materiał ekspresji, na który składa się rytm mówienia, intonacja, akcent, wysokość i barwa głosu, głośność, tempo, tworzące głosową interpretację artystyczną tekstu literackiego i budujące głosem jednego aktora różne zdarzenia i postacie¹⁹. Ci najlepsi są w stanie użyć kilkudziesięciu różnych barw głosu, aby każdy bohater brzmiał odmiennie²⁰.

¹⁷ W tym kontekście por. też rozwój technologii audialnych – dźwięk przestrzenny (Łastowiecki 2014).

¹⁸ Zwłaszcza słuchowiska wymagają pogłębionego sposobu słuchania. Słuchacz jest bowiem współtwórcą tego rodzaju dzieła audialnego. Dopełnia świat przedstawiony, uzupełniając luki. Zagadnienia odbioru spektakli radiowych porusza np. Pawlik 2010; zob. też Bardijewska 2001; Bachura 2011.

¹⁹ Aktor może stworzyć audiobooka na dwa sposoby, tj. poprzez czytanie typowo lektorskie (odtwórcze, bez szczególnej interpretacji oraz bez postaciowienia), albo typowo aktorskie (z wyrazistymi zabiegami interpretacyjnymi i z odgrywaniem głosem roli postaci, por. Ladorucki 2013 a: 197). Z punktu widzenia rozwoju mowy dziecka szczególnie cenny będzie ten drugi sposób głosowego opracowania książki.

²⁰ Piotr Fronczewski np. w nagraniu dźwiękowej wersji serii książek o Harrym Potterze (zob. np. J. K. Rowling: *Harry Potter i kamień filozoficzny*. Czyta Piotr Fronczewski. Pottermore from J.K. Rowling). Utwory audialne charakteryzują się własnymi środkami wyrazu artystycznego i techniki aktorskiej, a specyfika pracy aktora przy nagrywaniu audiobooka wykazuje pewne różnice w stosunku do słuchowiska (Pawlik 2012; Ladorucki 2013 a). Nagranie wartościowego audiobooka bądź słuchowiska wymaga odnajdującego się w tworzywie dźwiękowym dobrej klasy aktora, reżysera oraz realizatora dźwięku. Polscy

Dzięki takiemu zróżnicowaniu słuchaczowi łatwiej odnaleźć się w fabule i rozpoznać, które postacie prowadzą właśnie rozmowę, a także usłyszeć ich emocje. W konsekwencji nawet najlepiej skonstruowane w utworze literackim opisy i dialogi nie są tak sugestywne, jak ich realizacja dźwiękowa w wykonaniu mistrzów słowa. Zarówno w audiobookach, jak i w słuchowiskach aktor gra głosem poprzez pełne wykorzystanie jego właściwości fizycznych oraz odpowiedni sposób operowania nim (barwa, melodia, typ artykulacji, akcentowanie, nacechowanie wymowy itp. dostosowane do budowanej postaci), a także poprzez wykorzystanie gestów fonicznych (Bardijewska 2001; Pawlik 2012). Wszystko to składa się na charakterystykę fizyczną odgrywanego głosem bohatera (wiek, płeć, sposób mówienia, w tym np. wady wymowy, regionalne nacechowanie wymowy), ujawnia cechy wewnętrzne (charakter, usposobienie), socjologiczne (pochodzenie społeczne, wykształcenie, uprawiany zawód) oraz aktualny stan ducha (smutek, zdenerwowanie, radość, strach, niepewność, zadowolenie), a więc umożliwia usłyszenie emocji. Głos może brzmieć różnie – radośnie lub smutno, sympatycznie lub złowieszczo, zachęcająco lub odpychająco, arogancko lub przymilnie. Może to być głos młody lub stary, chłopięcy lub dziewczęcy, męski lub kobiecy. Może wyrażać przyjaźń, wrogość, szacunek, drwinę, niechęć lub pogardę. Może przeczyć wypowiedzanym słowom²¹. Głos informuje o intencjach, wyraża ukryte myśli, zdradza autentyczne uczucia, manifestuje charakter, zabarwia emocjonalnie relacje postaci z pozostałymi bohaterami utworu audialnego. Głosowa interpretacja tekstu w wykonaniu mistrzów słowa ułatwia odbiorcom zrozumienie postępowania i zachowania granych głosem postaci, a w konsekwencji zrozumienie postępowania i zachowania innych; pomaga słuchaczom wczuć się w uczucia budowanych głosem postaci, a w konsekwencji zinterpretować i wczuć się w uczucia innych; uczy ekspresji treści emocjonalnych oraz percepcji stanów wewnętrznych na podstawie emocjonalnej barwy głosu; ukazuje semantyczną rolę ciszy; uwrażliwia na niesione głosem subtelne niuanse komunikacji; pokazuje, że te same słowa przekazywane przez głosy o różnych cechach mogą mieć odmienne znaczenia; uczy odpowiedniego używania prozodii mowy dla wyrażenia zamiaru. Wszystko to rozwija kompetencje w zakresie prozodii emocjonalnej i lingwistycznej. Jest to istotne, gdyż nieprawidłowości w tym względzie mogą skutkować zaburzeniami rozwoju mowy i rozumienia tekstów. Przyswojenie struktur prozodycznych i odpowiednie posługiwanie się nimi warunkują

twórcy uchodzą w tym względzie za prawdziwych profesjonalistów – w swej dziedzinie jednych z lepszych na świecie (por. Bardijewska 2001; Burczyn 2014).

²¹ Szczegółowo na temat roli głosu w słuchowiskach por. Bardijewska 2001.

prawidłową komunikację, a stopień rozwoju umiejętności prozodycznych wpływa na rozwój mowy dziecka – na rozumienie, ekspresję, opanowanie czytania (Wysocka 2013)²². W omawianym kontekście ważne jest również i to, że struktur prozodycznych dziecko uczy się przez naśladownictwo. Słuchowiska i audiobooki dostarczają mu w tym względzie wzorcowych modeli. Specyfika aktorstwa audio wymaga m.in. starannego ukształtowania intonacyjnego podawanego tekstu oraz ekspresji charakteryzującej się z jednej strony powściągliwością właściwą zwykłej komunikacji międzyludzkiej, z drugiej wystarczającą wyrazistością, by budować dramaturgię i utrzymywać zainteresowanie słuchacza (Pawlik 2012). Obcując z książkami mówionymi oraz ze słuchowiskami, zwłaszcza słuchowiskami narracyjno-dialogowymi i dialogowymi, dziecko wchodzi w świat swoistej gry w komunikację. Zatapia się w strukturze dialogu i sposobach pragmatycznego użycia języka. Uczy się rozumienia dłuższych wypowiedzi dialogowych i monologowych, zwłaszcza tych uwarunkowanych kontekstowo lub zależnych od emocjonalnej barwy głosu albo użycia określonych gestów fonicznych, których odpowiednia interpretacja jest niejednokrotnie warunkiem zrozumienia intencji rozmówcy w akcie komunikacji. Przysłuchiwanie się dialogom pomiędzy bohaterami utworu audialnego, z ich naprzemiennością, wyjaśnianiem nieporozumień językowych, używaniem werbalnych i niewerbalnych sygnałów do regulowania interakcji, sposobami wprowadzania, zmieniania i kończenia tematów czy odpowiadania na wypowiedzi innych osób itp., a więc wszystkim tym, co odzwierciedla zachowywanie zasad konwersacji, przestrzeganie językowych reguł doboru słów i tonu głosu odpowiednich do osoby, celu i sytuacji, sprzyja budowaniu kompetencji komunikacyjnej dziecka w aspekcie społecznym, sytuacyjnym i pragmatycznym (podobnie zresztą jak odbudowie tej kompetencji u osób, które ją utraciły, por. Osowicka-Kondratowicz 2018)²³. W tym kontekście nie można abstrahować od faktu, że część wypowiedzi dziecka ma wyraźnie naśladowczy charakter, a rozwój językowy nie jest nieczuły na prawa uczenia się. Uważa się, że niektóre składniki języka (np. zwroty grzecznościowe i inne rutynowe formy społeczne) mogą być przyswajane właśnie tą drogą. W procesie socjalizacji mogą być „uczone” bądź bezpośrednio bądź poprzez stwarzanie dziecku możliwości kontaktu z dobranymi formami językowymi (Gleason, Ratner 2005). To ostatnie może mu zapewnić m.in. książka mówiona lub słuchowisko. W trzecim roku życia

²² Wskazuje się również na zależność pomiędzy rozumieniem przez dzieci istoty emocji a wzrostem ich kompetencji interpersonalnych, czego wskaźnikiem jest m.in. poprawa relacji interpersonalnych w grupie (Bautsz-Sontag 2011).

²³ Na temat kompetencji językowej, komunikacyjnej i kulturowej oraz odpowiadających im sprawności por. Grabias 2001, 2012.

dzieci najczęściej mówią dużo i chętnie, w tym także powtarzają wypowiedzi dorosłych oraz całe frazy z ulubionych piosenek, wierszy i bajek, których słuchają dopóty, dopóki nie nauczą się ich na pamięć, co m.in. umożliwia opanowanie dużego zasobu słownictwa oraz różnych zwrotów grzecznościowych i rytualnych. Dlatego bardzo ważny jest odpowiedni dobór materiału audialnego, tak by nie tylko umożliwiał dziecku kontakt z dobranymi formami językowymi oraz całą warstwą akustyczną, ale również – ze względu na dopasowanie formy i treści do możliwości i upodobań dziecka – miał szansę stać się jego słuchowiskiem czy audiobookiem ulubionym, przez co wielokrotnie słuchanym. Taki odsłuch pozwala na wyabstrahowanie nowych słów, wyrażań oraz konstrukcji składniowych, przyczyniając się do rozwoju kompetencji językowej dziecka. Istotne jest również to, że nabywanie słownictwa przez dziecko warunkuje jego dalszy rozwój fonetyczno-fonologiczny (Łobacz 2005: 141).

Z punktu widzenia rozwoju mowy dziecka wartość słuchowisk i książek mówionych dla dzieci przejawia się także w tym, że dzieci skupione wyłącznie na warstwie audialnej, gdy tylko taka jest im prezentowana, jednocześnie w sposób szczególnie koncentrują się na fonetyce przekazu. W wypadku słuchowisk i audiobooków dla dzieci mamy przy tym zazwyczaj do czynienia z interpretacjami wierszy lub baśni w wykonaniu znanych aktorów najlepszych scen polskich, w dobrej reżyserii, nagrywanymi w prestiżowych studiach nagrań (np. Studio S-10 Teatru Polskiego Radia w Warszawie). Pod względem ortofonicznym można je na ogół obdarzyć zaufaniem (Osowicka-Kondratowicz 2016)²⁴. Stanowi to wartość dodaną słuchowisk i audiobooków dla dzieci w porównaniu do zwykłej lektury, zwłaszcza gdy środowisko rodzinne lub otoczenie dziecka nie jest w stanie (ze względu np. na wadę wymowy, dialektyzmy fonetyczne) dostarczyć mu prawidłowych wzorców w zakresie wymowy i akcentuacji. Poza tym na nośnikach

²⁴ Oczywiście sam fakt pojawienia się na rynku jakiegóż audio nie zwalnia od oceny jej warstwy artystycznej, w tym fonetycznej, przed poleceniem utworu do słuchania dzieciom. Spotkać bowiem można audiobooki i słuchowiska, które mają pewne mankamenty w omawianym zakresie (por. Osowicka-Kondratowicz 2016; zob. też Bureczyn 2014). Na ogół jednak mamy do czynienia ze staranną wymową polską, czemu sprzyja fakt, że z natury rzeczy, ze względu na brak wizualności, artystyczne utwory audialne jak żadne inne koncentrują się wokół głosu i warstwy fonetycznej wypowiedzi. Sprzyja temu także możliwość dokonywania autokorekty podczas nagrania i/lub korekty reżyserkiej, której to możliwości nie ma np. podczas trwania spektaklu teatralnego. Dlatego też często jakość artystycznych utworów audialnych w omawianym zakresie jest lepsza od tej spotykanej w filmie czy na scenie. Przykładowo, autorka tego tekstu nie spotkała się w trakcie słuchania słuchowisk i audiobooków z niewłaściwą realizacją palatalności spółgłosek [ś ź ć ź] jako [s' z' c' ʒ], z którą z kolei niejednokrotnie i przy braku motywacji artystycznej zetknęła się w telewizji, również w dubbingach filmów dla dzieci.

audio utrwalonych jest wiele utworów, o różnym stopniu trudności, które pozwalają na pracę nad różnymi problemami wymawianiowymi. Duża część z nich stanowi wręcz gotowy scenariusz ćwiczeń logopedycznych (por. Ostasz, Michalik 2016). Utwory audialne umożliwiają dzieciom zetknięcie się z wzorcową wymową i interpretacją takich tekstów. Pozwalają też na wielokrotny odsłuch, a przez to na wnikliwą analizę słowa brzmiącego i na współpracę – powtarzanie tekstu po lektorze i wraz z lektorem, najpierw jednego wersu, dalej dwóch, trzech itd. W ten sposób można utrwalać lub doskonalić jedną lub kilka wybranych głosek i ich połączenia, opozycje fonologiczne, trenować kinestezję mowy, wypracować umiejętność regulacji tempa wypowiedzi, siły głosu oraz zwiększania i obniżania wysokości głosu, a także ćwiczyć dykcję poprzez naśladowanie starannej, wyraźnej i zgodnej z normą wymowy mistrzów słowa i ich głosowych interpretacji. Dzięki temu można więc kształtować/rozwijać umiejętności z zakresu czynności mówienia, tak w płaszczyźnie segmentalnej, jak i suprasegmentalnej. Czerpiąc z bogatego źródła książek mówionych dla dzieci, samodzielnie można dobrać te z nich, które będą najlepsze do kształtowania i/lub korygowania sprawności realizacyjnych u konkretnego dziecka, a przy tym zgodne z jego zainteresowaniami i możliwościami na danym etapie rozwoju. Nie trzeba dodawać, że w wypadku większości bajek, już ich tytuły oraz nazwy postaci zawierają głoski i zbitki sprawiające trudności w akwizycji systemu fonetyczno-fonologicznego (por. *Królowna Śnieżka*, *Śpiąca królowna i siedmiu krasnoludków*, *Mała syrenka*, *Złota rybka* itp.). Zawierają również wyrażenia dźwiękonaśladowcze niezwykle cenne dla rozwoju mowy.

Z perspektywy rozwoju mowy dziecka ciekawe są również baśnie mówione i słuchowiska utrwalone na starszych, obecnie wznawianych nagraniach, na których zachowały się cechy fonetyczne niewystępujące we współczesnym języku ogólnym, jak np. tzw. *ł* – aktorskie, monoftongiczna realizacja samogłosek nosowych przed szczelinową i w wygłosie, u niektórych aktorów również rozróżnianie dźwięcznego i bezdźwięcznego *h/ch*. Dzięki temu nie tylko można zapoznać dzieci z polszczyzną mówioną w jej starszej odmianie, ale również uwrażliwiać ich słuch mowny i rozwijać świadomość fonologiczną²⁵. Niektóre dzieci dość wcześnie zwracają uwagę na swoiste cechy takiej fonetyki, zauważając jej specyfikę w stosunku do współczesnej wymowy ogólnej. Z całą pewnością słuchanie utworów audialnych przez

²⁵ Ćwiczeniom słuchu mownego może również służyć rozpoznawanie głosu tego samego aktora w różnych dziełach audialnych oraz demaskowanie w danym utworze audio aktorów znanych z filmów lub dubbingów filmów dla dzieci.

dzieci nie tylko rozbudza ich wrażliwość na piękno słowa mówionego, ale też uczą percypować słuchem wszelkiego rodzaju dźwięki.

Oczywiście do nabycia języka nie wystarczy sam kontakt z językiem (słuchanie języka), ale konieczne jest wchodzenie w rozliczne interakcje językowe. W tym kontekście artystyczne utwory audialne stanowią z jednej strony model takich interakcji²⁶, z drugiej strony bodziec do ich podejmowania. Można ich nie tylko wspólnie słuchać, ale też na ich temat rozmawiać²⁷. Część dzieci ulubionych słuchowisk czy audiobooków słucha aktywnie, wchodząc w swoistą interakcję z prezentowanym tekstem, co przejawia się dołączaniem głosowym do słuchanego tekstu i recytacją coraz to dłuższych jego fragmentów wraz z aktorami, wspólnym śpiewaniem piosenek, dopytywaniem się o znaczenie słów i zwrotów, żywą reakcją, praktycznie całą osobą (ruchem, mimiką, gestem) na treści prezentowane w słuchowiskach i bajkach mówionych. Wszystko to stanowi dobrą prognozę rozwoju językowego (por. Osowicka-Kondratowicz 2016). Inne dzieci można zachęcać i wdrażać do zaangażowanego słuchania, aktywizując je np. poprzez zapowiedź, że po wysłuchaniu bajki będą zagadki na jej temat, albo że bajki nie wysłucha dziecko do końca, gdyż o dalszych losach bohaterów zdecyduje samodzielnie lub też że najbardziej interesujące zdarzenie/bohatera będzie mogło malować na podstawie wskazówek ze słuchowiska itp., a więc poprzez zastosowanie odpowiednich dla danego dziecka form pracy ze słuchowiskiem bądź książką mówioną²⁸. W zależności od potrzeb i możliwości dziecka można odwoływać się do przekazu apelującego jedynie do zmysłu słuchu. Można też wykorzystać formy docierające symultanicznie do oczu i uszu, łączące dźwięk z obrazem (por. np. bajkowisko.pl) lub dźwięk, obraz i dotyk (por. np. książki multisensoryczne) albo odsłuch utworu audialnego z tradycyjną lekturą (Osowicka-Kondratowicz 2018). Poza tym słuchowiska i książki mówione mogą stanowić bodziec do podjęcia interakcji językowej, stwarzając naturalne podłoże do dialogu z dzieckiem. Dobrze dobrane utwory audialne oraz metody i formy pracy z nimi mogą pomóc otworzyć dziecko na komunikację, zwiększając motywację do mówienia. Oprócz tego słuchowiska i audiobooki, które można odtwarzać również w wybranych frag-

²⁶ Zwłaszcza słuchowiska dialogowe i narracyjno-dialogowe immanentnie i *ex definitione* są interakcyjne. Ważne jest również i to, że dyskurs zbliża się tu do języka naturalnego, codziennego (Bardijewska 2001: 75–88).

²⁷ Taka rozmowa w postępowaniu logopedycznym może posłużyć m.in. jako swoisty inicjator przejścia z mowy gabinetowej na naturalny dla dziecka sposób mówienia, co pozwala adekwatnie ocenić potrzebę ingerencji logopedycznej lub uzyskane dotychczas rzeczywiste rezultaty terapii (Osowicka-Kondratowicz 2016).

²⁸ W związku z poruszonym zagadnieniem por. też interaktywne audiobooki, gry audio. Na ich temat zob. np. w Ladorucki 2016.

mentach, stanowią formę uatrakcyjnienia zajęć i pożytecznego wytchnienia od żmudnych niekiedy ćwiczeń logopedycznych. Utwory audialne nie mają przy tym ani konkurować, ani tym bardziej wykluczać tradycyjnej lektury, tylko stanowić jej cenne wsparcie i uzupełnienie.

Poza tym książki mówione mogą posłużyć jako narzędzie wspierające naukę czytania i pisania. Chodzi tu przykładowo o serie typu czytaj i słuchaj, tj. bajki na płytach CD dołączone do danego tytułu, dzięki którym dzieci mają możliwość obserwowania kolejnych stron tekstu podążając za głosem aktora, gdyż po usłyszeniu podanego na wstępie dźwięku wiedzą, kiedy przewrócić kartkę²⁹. Stanowi to zachętę do czytania dla najmłodszych poprzez zabawę, do której może włączyć się cała rodzina. Dzieci, które swoich ulubionych pozycji potrafią słuchać i „czytać” w ten sposób wielokrotnie, mają szansę na zapamiętanie nie tylko słyszanego tekstu, ale również pisowni niektórych wyrazów w sposób globalny, wzrokowo opanowując najczęściej powtarzające się słowa i litery. Podobnie starsze dzieci mogą łączyć słuchanie audiobooka z jednoczesnym śledzeniem wzrokiem tekstu w tradycyjnej książce, co nie tylko umożliwi zapoznanie się z możliwościami głosowej interpretacji dzieła literackiego, ale też pomaga kształtować lub utrwalać powiązania pomiędzy brzmieniem wyrazów a ich zapisem graficznym³⁰. Forma utworu mówionego umożliwi również połączenie słuchania z malowaniem, lepieniem, a więc ćwiczeniami manualnymi³¹. Audiobook może być również wykorzystany jako element metody „czytania na raty”, gdzie w odpowiednim tempie i naprzemiennie czyta raz dziecko, raz odtwarzana jest książka mówiona. Inną formą zastosowania książek mówionych we wspieraniu nauki czytania jest przynosząca efekt u niektórych dzieci z trudnościami w opanowaniu tej czynności (np. dzieci dyslektycznych) metoda odtwarzania audiobooka dziecku do momentu zaciekawienia się przez nie jego treścią. Wówczas przerywa się odtwarzanie, twierdząc, że nie ma dalszego nagrania i podsuwając książkę jako źródło zaspokojenia rozbudzonego zainteresowania. Po zastosowaniu takiej „manipulacji” niektóre dzieci, w innym wypadku dobrowolnie niezasiadające do czytania, zaintrygowane fabułą podejmują trud tej żmudnej dla nich czynności. U niektórych słabo czytających dzieci wyłącznie taką metodą można sprawić, by w ogóle sięgnęły po książki. Natomiast jeśli chodzi o dzieci z kinestetycznym typem uczenia się (zwłaszcza o dominacji kinestetyczno-ruchowej), które aby się skoncentrować, muszą

²⁹ Por. np. serię Disneya „Czytaj i słuchaj”, opartą na znanych filmach Walta Disneya, Walt Disney Record, edycja polska Ameet Sp. z o.o.

³⁰ O wykorzystaniu tej formy pracy w postępowaniu z dzieckiem dyslektycznym zob. np. Makarewicz 2006: 150.

³¹ W tym kontekście por. też czytanie multisensoryczne (zob. np. Wasylewicz 2014).

się poruszać, odtwarzanie audiobooków umożliwia im aktywność fizyczną w trakcie słuchania, co pozwala na zaspokojenie potrzeby ruchu i jednocześnie zapoznanie się z treścią i językiem książki.

Omówione powyżej logopedyczne pożytki płynące ze słuchania przez dziecko artystycznych utworów audialnych nie wyczerpują tematu. Na pewno warto uwzględnić również relaksacyjny wymiar niektórych słuchowisk i audiobooków, a także korzyści wynikające z kontaktu z piosenką oraz z osłuchiwania się z rymami podczas odbioru audialnych spektakli poetycko-muzycznych. Z punktu widzenia rozwoju mowy dziecka warto także zadbać o odpowiednią atmosferę słuchania, dobrą jakość nagrania, najlepiej w bezstratnych formatach (typu np. *wav*) oraz dobrej jakości sprzęt.

4. Zakończenie

Słuchowiska i książki mówione budzą emocje, angażują pamięć, uwagę, spostrzegawczość. Skłaniają do uważnego słuchania, uczą interpretacji, analizowania słowa oraz całej warstwy akustycznej, a także wzajemnych powiązań między nimi. Stanowią bodziec do kreatywnego myślenia, nie tylko sprawdzają bystrość umysłu, ale też pomagają ją wyrabiać. Kompetencje i sprawności kształtowane podczas odbioru utworów audialnych oraz pracy z nimi są istotne z punktu widzenia rozwoju mowy. Warto więc czerpać z bogatej skarbnicy słuchowisk i książek mówionych, wykorzystując je jako formę wsparcia postępowania logopedycznego na różnych jego etapach. Odpowiednio dobrane utwory audialne, ze względu na swe cechy szczególne oraz w związku z możliwościami, zainteresowaniami i potrzebami dziecka, kryją w sobie całkiem spory potencjał logopedyczny. Wartość dodana słuchowisk i książek do słuchania to nie tylko stymulacja rozwoju językowego dziecka, ale również rozbudzanie jego wrażliwości artystycznej, zainteresowań czytelniczych oraz zaspokajanie potrzeby kontaktu ze sztuką.

Literatura

- Albińska K. (2012): *Ku nauce i zabawie: refleksja nad edurozrywkowym potencjałem słuchowisk i audiobooków: aspekt szkolny i pozaszkolny*. „Zeszyt Naukowy – Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Krakowie” z. 26, s. 58–72.
- Albińska K. (2013): *Nie taki diabeł straszny jak go malują?: literatura audialna w kontekście szans i zagrożeń dla rozwoju czytelnictwa współczesnej młodzieży*. [W:] M. Antczak, A. Brzuska-Kępa, A. Walczak-Niewiadomska (red.): *Media a czytelnicy: studia o popularyzacji czytelnictwa i uczestnictwie kulturowym młodego pokolenia*. Łódź, s. 183–219.
- Bachura J. (2008): *Tekst audialny jako element humanistycznej edukacji gimnazjalistów*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” nr 11, s. 275–286.

- Bachura J. (2009): *Semiotyczno-audialne znaki radiowe a rzeczywistość przedstawiona w wybranych sluchowiskach radiowych: (motyw lasu)*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” nr 12, s. 397–408.
- Bachura J. (2010): *Analiza semiologiczna współczesnego sluchowiska*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” nr 13, s. 475–488.
- Bachura J. (2011): *O sytuacji odbiorcy współczesnego sluchowiska*. [W:] K. Wolny-Zmorzyński, W. Furman, J. Snopek (red.): *Mistrzowie literatury czy dziennikarstwa*. Warszawa, s. 197–211.
- Bardijewska S. (2001): *Nagie słowo. Rzecz o sluchowisku*. Warszawa.
- Bautsz-Sontag A. (2011): *Rozumienie emocji a kształtowanie kompetencji interpersonalnych: praca w formule ekspresyjnych działań biblioterapeutycznych*. „Chowanna” 1, s. 245–263.
- Burczyn M. (2014): *Audiobook – innowacja czy herezja?*, <<http://presik.cba.pl/2014/12/21/audiobook-innowacja-czy-herezja/>>, dostęp: 21.01.2018.
- Gleason J. B., Ratner N. B. (red.) (2005): *Psycholingwistyka*. Tłum. J. Bobryk i in. Gdańsk.
- Grabias S. (2001): *Perspektywy opisu zaburzeń mowy*. [W:] S. Grabias (red.): *Zaburzenia mowy*. T. 1, s. 7–43.
- Grabias S. (2012): *Teoria zaburzeń mowy. Perspektywy badań, typologia zaburzeń, procedury postępowania logopedycznego*. [W:] S. Grabias, M. Kurkowski (red.): *Logopedia. Teoria zaburzeń mowy*. Lublin, s. 15–72.
- Huszczyński A. (1937): *Prometeusz skowany*. „Pion” nr 13.
- Kaziów M. (1973): *O dziele radiowym. Z zagadnień estetyki oryginalnego sluchowiska*. Wrocław.
- Kwiatkowski M. J. (1972): *Narodziny Polskiego Radia*. Warszawa.
- Ladorucki J. (2013a): *Audiobook – nowa przestrzeń słowa*. [W:] G. Leszczyński (red.): *Słowo na terytorium sztuki dla dziecka*. Poznań, s. 191–208.
- Ladorucki J. (2013b): *Audiobook – słuchanie i radość lektury*. [W:] M. Antczak, A. Brzuska-Kępa, A. Walczak-Niewiadomska (red.): *Media a czytelnicy: studia o popularyzacji czytelnictwa i uczestnictwie kulturowym młodego pokolenia*. Łódź, s. 381–399.
- Ladorucki J. (2016): *Fonosfera i teatr wyobraźni. Literatura do słuchania w przestrzeni współczesnej kultury*. [W:] A. Gemra (red.): *Literatura i kultura popularna. Między tradycją a nowatorstwem*. Wrocław, s. 115–128.
- Łastowiecki J. (2014): *Dźwięk przestrzenny jako ekwiwalent misyjnego i komercyjnego modelu artystycznych produkcji audialnych*. „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” nr 10/1, s. 62–78.
- Łastowiecki J. (2015): *Intryga audio. Hybrydyczna rzeczywistość sluchowiska Krzysztofa Czczota Andy*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 28(2), s. 145–160.
- Łastowiecki J. (2016): *Jak opisywać sluchowisko radiowe? Od refleksji międzywojennej do najnowszych ujęć badawczych*. „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 12, nr 1, s. 11–24.
- Łobacz P. (2005): *Prawidłowy rozwój mowy dziecka*. [W:] T. Gałkowski, E. Szelaż i G. Jastrzębowski (red.): *Podstawy Neurologopedii. Podręcznik akademicki*. Opole, s. 231–268.
- Makarewicz R. (2006): *Dysleksja w opinii językoznawcy. Składnia zdania w wypowiedziach pisemnych uczniów dyslektycznych*. Olszryn.
- Osowicka-Kondratowicz M., *Kilka słów o bajkach i ich aktorskich interpretacjach w ujęciu fonetycznym i logopedycznym*. [W:] M. Zaorska, I. Borys (red.): *Bajki i mity w sztuce i edukacji*. Olszryn, s. 135–145.
- Osowicka-Kondratowicz M. (2018): *Logopedyczne wymiary sluchowisk i książek do słuchania*. [W:] Искусство и искусствоведение: Исполнительство и педагогика. Т. XVI. Кемерово 2018, s. 202–216.
- Ostasz M., Michalik M. (2016): *Logopedyczny wiersz pajdialny*. Kraków.
- Pawlik A. (2010): *O instancji odbiorcy dzieła adaptowanego na przykładzie sluchowisk dla dzieci*. [W:] B. Bogolebska, M. Worsowicz (red.): *Styl, dyskurs, media*. Łódź, s. 497–506.
- Pawlik A. (2012): *Aktor w teatrze radiowym*. „Folia Litteraria Polonica” 3(17), s. 81–94.

- Pleszkun-Olejniczakowa E. (2001): *Słowa, głosy, dźwięki w słuchowiskach radiowych*. [W:] K. Michalewski (red.): *Język w komunikacji*. T. II. Łódź, s. 54–60.
- Pleszkun-Olejniczakowa E., Bachura J. (2010): *Rola słuchowisk w komunikacji kulturowej*. [W:] M. Rajewski, K. Stępnik (red.): *Komunikowanie i komunikacja w dwudziestoleciu międzywojennym*. Lublin, s. 155–171.
- Słaby A., Świącicka I., Włodarczyk R. (2010): *Projekt Ptasię Radio – jako przykład edukacji przyrodniczej*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 12, z. 1(24), s. 173–182.
- Trębska-Kerntopf A. (2008): *Co słycać w słuchowisku, czyli o technikach pracy z teatrem wyobraźni na zajęciach j. polskiego jako obcego*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 18, s. 63–70.
- Wasylewicz M. (2014): *Książka papierowa czy elektroniczna – preferencje czytelnicze dzieci i rodziców w dobie ekspansji nowych technologii*. [W:] J. Morbitzer, E. Musiał (red.): *Człowiek, Media, Edukacja*. Kraków, s. 362–372.
- Wysocka M. (2013): *Rozwój kompetencji prozodycznej*. [W:] J. Panasiuk, T. Woźniak (red.): *Język, człowiek, społeczeństwo. Księga jubileuszowa dedykowana prof. S. Grabiasowi*. Lublin, s. 861–874.
- Zaorska M. (2015): *Ćwiczenia z wiersza – strofa Onieginowska*. „Przegląd Rusycystyczny”, s. 110–124.

Audiobooki i słuchowiska

- Andersen H.Ch. (2005): *Baśnie Andersena. Czyta Jerzy Stuhr*. Media Rodzina. Poznań.
- Andersen H. Ch. (2009): *Baśnie. Czyta Michał Żebrowski*. Universal Music Polska. Warszawa.
- Barrie J. M. (2012): *Piotruś Pan. Słuchowisko z piosenkami*. Adaptacja i reżyseria Łukasz Lewandowski. Siedmioróg. Wrocław.
- Brzechwa J. (2005): *Bajki samograjki*. Cztery słuchowiska z piosenkami w wykonaniu Ireny Kwiatkowskiej i in. Wydawnictwo Siedmiogród. Wrocław.
- Brzechwa J. (2005): *Wesołe wierszyki*. Z nagraniami dwudziestu siedmiu najsłynniejszych wierszy poety w interpretacji Ireny Kwiatkowskiej i in. Wydawnictwo Siedmiogród. Wrocław.
- Gimnastyka dla języka. Wiersze M. Strzałkowskiej*. Audiobook logopedyczny. Media Rodzina.
- Gosciny R. (2012): *Nowe przygody Mikołajka w interpretacji Jerzego i Macieja Stuhrów*. Społeczny Instytut Wydawniczy Znak Sp. z o.o. Kraków.
- Lindgren A. (2010): *Dzieci z Bullerbyn. Czyta Edyta Jungowska*. Wydawnictwo Jung-off-ska. Warszawa.
- Lindgren A. (2010): *Pippi Pończoszanka. W interpretacji Edyty Jungowskiej*. Wydawnictwo Jung-off-ska. Warszawa.
- Najpiękniejsze bajki dla dzieci. Czyta Marian Opania*. (2008). Kolekcja „Dziennika”. GM Records. Warszawa.
- Rowling J. K.: *Harry Potter i kamień filozoficzny. Czyta Piotr Fronczewski*. Pottermore from J.K. Rowling.
- Seria Disneya „Czytaj i słuchaj”, oparta na znanych filmach Walta Disneya. Walt Disney Record. Edycja polska. Ameet Sp. z o.o. Łódź.
- Szymkiewicz A. (2010): *Legends polskie*. Audiobook CD. Wyd. Eventus.
- Tam, gdzie mieszka cisza. Słuchowisko dla dzieci*. Scenariusz Aleksandra Chmielewska. Reżyseria Anna Wieczur-Bluszcz. Radio Gdańsk. Premiera: 6 grudnia 2015. Wydane na płycie winylowej oraz płycie CD. Teatr Miniatura 2016.
- Tuwim J. (2004): *Wiersze dla dzieci wraz z płytą CD z wierszami J. Tuwima czytany przez Piotra Fronczewskiego*. Wydawnictwo Siedmioróg. Wrocław.

Summary

This article points out the utility of radio plays and audiobooks in the course of speech therapy. It describes some selected possibilities of using radio plays and audio books and shows what competencies and skills are shaped during the reception of audio works. It is argued in the analysis that a proper selection of radio plays and audiobooks, as well as methods and forms of working with them, may complement other standard speech therapy activities.